

บทที่ 2

แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชน ในการพัฒนาป่าชุมชนบ้านใหม่พัฒนา ตำบล
ดอนไฟ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการ
พัฒนาป่าชุมชนบ้านใหม่พัฒนา ตำบลดอนไฟ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง เพื่อศึกษาถึงความ
สัมพันธ์ระหว่าง ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาป่าชุมชน
รวมถึงการศึกษาปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะ ในการพัฒนาป่าชุมชน ฯ ดังนั้นการศึกษาค้นคว้า
ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษา ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน
2. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
3. ข้อมูลในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านใหม่พัฒนา
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับป่าชุมชน

เสนห์ และคณะ (2536 :163) กล่าวว่า ป่าชุมชนเป็นขบวนการทางสังคมหรือการรวมตัว
กันขององค์กรประชาชนในระดับชุมชน และหรือระบบเครือข่ายภายในระบบนิเวศแห่งหนึ่ง เพื่อ
ทำการใช้ประโยชน์และการจัดทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ซึ่งเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของท้องถิ่นอย่าง
ยั่งยืนและเป็นรูปธรรม บนฐานของระบบความคิด ภูมิปัญญา อุดมการณ์ และสิทธิชุมชน ซึ่งเน้น
หลักการทางศีลธรรมและความมั่นคงในการยังชีพของชุมชนเป็นสำคัญ การมองป่าแยกออกจาก
คนเป็นวิธีคิดพื้นฐานและรูปแบบของการกำหนดนโยบายในลักษณะอำนาจนิยม ที่ไม่สอดคล้อง
กับความเป็นจริงทางสังคม เพราะชีวิตคนไทยและป่าไม่ความผูกพันกันอย่างใกล้ชิดตลอดมา
ในอดีตสมัยที่ยังอุดมสมบูรณ์ วิถีชีวิตของประชาชนโดยทั่วไปก็อาศัยหาเลี้ยงชีพด้วยการบุกเบิก
หักร้าง ถางพง ทำมาหากิน ดำรงชีพอย่างผูกพันกับป่า ทางราชการเองก็ได้ให้การสนับสนุนและ
รับรองสิทธิในที่ทำกินที่บุกเบิกนั้น จึงทำให้วิถีชีวิตของประชาชนและชุมชนท้องถิ่นกับป่า ดำเนิน
ควบคู่กันไปด้วยความผูกพันและเอื้ออำนวยต่อกันมาเป็นเวลาช้านาน กล่าวได้ว่าประวัติศาสตร์
ของชุมชนท้องถิ่นก็คือ ประวัติศาสตร์ของการบุกเบิกที่ป่าให้เป็นชุมชนและพื้นที่ทำการ
เกษตรกรรมในกระบวนการดำรงชีพของประชาชน และชุมชนท้องถิ่นเหล่านี้ได้มีการส่งสม
ประสพการณ์และภูมิปัญญาความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในลักษณะที่คน
กับธรรมชาติคือป่าสามารถดำรงอยู่ร่วมกันและพึ่งพาอาศัยกันและกัน ทั้งหมดประกอบเป็น

พื้นฐานของสังคม วัฒนธรรมที่มีคุณค่าและเห็นได้อย่างชัดเจนในอุดมการณ์ป่าชุมชน ซึ่งเป็นการรักษาป่าบนพื้นฐานความเชื่อบางประการ ความเชื่อเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ของอำนาจในการรักษาป่าและเป็นพื้นฐานของการร่วมมือร่วมใจกันของชุมชนเพื่อปกป้องของตน

ในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างป่ากับชุมชนนี้เองที่เราควรตระหนักว่าหัวใจของแนวคิดเรื่องป่าชุมชนมิได้อยู่ที่การปลูกต้นไม้ หรือการส่งเสริมฟื้นฟูสภาพป่า หากแต่อยู่ที่คนและความสัมพันธ์ระหว่างคนและชุมชนกับสภาพแวดล้อม แนวคิดเรื่องป่าชุมชนเชื่อมโยงอย่างแยกไม่ออกจากการแสวงหาวิธีการเพิ่มเพื่อประสิทธิภาพทางการผลิตในภาคเกษตรไปพร้อมๆ กับการดูแลและฟื้นฟูสภาพแวดล้อม และการส่งเสริมศักยภาพในการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่น แนวคิดเรื่องป่าชุมชน จึงเกี่ยวพันและเป็นเรื่องเดียวกันกับยุทธศาสตร์การพัฒนาชนบทและจำเป็นต้องได้รับการวิเคราะห์ในภาพรวมของปัญหาการพัฒนาชนบทอย่างรอบด้าน นอกจากนั้นชุมชนท้องถิ่นหรือหมู่บ้านไม่ควรถูกมองในฐานะหน่วยบริการที่มีลักษณะแยกส่วนเป็นเอกเทศออกจากกันอย่างเด็ดขาด ตามลักษณะการจัดแบ่งของระบบราชการโดยทั่วไป แต่ควรถูกมองในลักษณะของการรวมกลุ่มของราษฎรที่ต่างก็มีตัวตนและความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรม เพราะโดยความเป็นจริงแล้วป่าชุมชนมิใช่เป็นสิ่งที่อาจถูกจำกัด หรือตีกรอบภายใต้หน่วยของการบริหารอันใดอันหนึ่ง ในทางตรงกันข้าม ลักษณะทางกายภาพของป่าเองย่อมอาจจะกว้างขวางและครอบคลุมชุมชนหมู่บ้านใหญ่น้อยจำนวนมากว่าหนึ่งแห่ง แนวคิดเรื่องป่าชุมชน จึงจำเป็นต้องให้ความสนใจกับการจัดสร้างระบบเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนต่างๆ ที่มีอาณาบริเวณติดต่อสัมพันธ์กัน และใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าผืนเดียวกัน

โกมล (2357 : 5) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนว่า เป็นรูปแบบของการจัดการป่าไม้ที่นำเอาความต้องการพึ่งพิงป่าของประชาชน มาเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการและให้ประชาชนผู้ได้รับประโยชน์จากป่าเป็นผู้กำหนดแผนการควบคุมและการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ เพื่อผลประโยชน์ต่อเนื้ออย่างสม่ำเสมอตามความต้องการของชุมชน จึงได้สรุปหลักการที่สำคัญในการพัฒนาป่าชุมชน ได้อยู่บนพื้นฐานของความคิด 4 ประการ คือ

1. แนวความคิดทางด้านนิเวศวิทยา ซึ่งได้ยอมรับว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศน์ (ecosystem) ซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อกันระหว่างสิ่งมีชีวิต คือ คน ต้นไม้ สัตว์ป่าและสิ่งไม่มีชีวิต ซึ่งประกอบเป็นระบบนิเวศน์อยู่ภายใต้การโยงโยงของระบบเชื่อมโยงต่างๆ ที่สร้างความสมดุล ให้เกิดขึ้นในระบบนิเวศน์ มนุษย์มีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงและอาศัย อยู่ในระบบนิเวศน์ จึงเป็นองค์ประกอบหนึ่งในระบบนิเวศน์อย่างใดก็ดี โดยที่พฤติกรรมของมนุษย์อันเกิดจากระบบสังคมของมนุษย์เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อความสมดุลของระบบนิเวศน์ การ

จัดการที่มุ่งหวังให้เกิดสมดุลของระบบนิเวศน์ จึงมุ่งถึงการที่จะให้มนุษย์สามารถอาศัยและพึ่งพิงกับระบบนิเวศน์โดยไม่มีการทำลาย

2. แนวความคิดของการพัฒนาชนบท ซึ่งมองเห็นว่ากิจกรรมทางด้านป่าไม้เป็นกิจกรรมที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชนในชนบทให้สามารถยืนอยู่ได้ เนื่องจากแหล่งป่าไม้เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ชนบทได้พึ่งพิงในลักษณะต่างๆ เช่น แหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ไม้ใช้สอย เป็นศูนย์รวมจากจิตใจอันเกิดจากความเชื่อและประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ประชาชนผู้อาศัยอยู่ในชนบทได้มีการดำรงชีวิตและมีวิธีการรักษาแหล่งป่าไม้ของประชาชนแตกต่างกันออกไป ตามประโยชน์ที่ได้รับจากป่า นับว่าเป็นความรู้ และประสบการณ์พื้นบ้านที่ควรได้รับการสนับสนุนให้เข้มแข็ง เพื่อการพัฒนาชนบท กิจกรรมของป่าไม้จึงเป็นกิจกรรมที่อำนวยความสะดวกต่อการดำรงชีพของประชาชนในชนบท สมควรที่จะถูกนำมาใช้เป็นส่วนหนึ่งร่วมกับกิจกรรมอื่นๆ ในการพัฒนา เพื่อให้ชุมชนชนบทอยู่รอดและพัฒนาตนเองได้

3. แนวความคิดของการกระจายอำนาจ เป็นแนวความคิดในการกระจายอำนาจในการดูแลรักษาป่าไม้ จากที่ดำเนินการโดยหน่วยงานของรัฐให้เป็นการร่วมกันดูแลรักษาป่าไม้โดยประชาชน เพื่อให้เกิดการร่วมมือในการรักษาดูแลทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่อย่างจำกัด ให้สามารถอำนวยความสะดวกประโยชน์ต่อชุมชนที่อยู่ใกล้พื้นที่ป่าไม้ได้โดยตรงมากขึ้น และเน้นการกระจายงานให้หน่วยงานในภูมิภาคให้สามารถที่จะให้การบริการแก่ประชาชนได้ตรงกับความต้องการมากขึ้น

4. แนวความคิดทางด้านการใช้ประโยชน์ ทรัพยากรป่าไม้เป็นทรัพยากรที่ออกงายได้สามารถที่จะได้รับการจัดการให้มีผลประโยชน์ต่อเนื่อง สม่่าเสมอ และเนื่องจากป่าเป็นแหล่งของทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้ออำนวยต่อมนุษย์ในด้านต่างๆ เช่น ป่าใช้สอย แหล่งจับน้ำ การพักผ่อนหย่อนใจ และเป็นศูนย์รักษา และควบคุมดุลธรรมชาติ ระหว่างสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ภายใต้การจัดการที่เหมาะสมสามารถให้ประโยชน์หลายๆ อย่าง ในลักษณะเอนกประสงค์ต่อชุมชนที่อยู่ใกล้แหล่งป่าไม้

สอดคล้องกับ ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2541) เกี่ยวกับการพัฒนาป่าชุมชน ควรพิจารณาประเด็นต่างๆ ต่อไปนี้ คือ

1. สื่อในการสร้างความเข้าใจ เรื่อง ป่าชุมชน ควรมีการสื่อสารที่จะสร้างความเข้าใจเป็นอย่างเดียวกันว่า ป่าชุมชนคืออะไร ประโยชน์ที่ได้รับจากป่าชุมชนมีอะไรบ้าง เพราะในการที่จะให้หลายๆ ฝ่ายช่วยกันพัฒนานั้น จะต้องให้เขาเข้าใจว่าป่าชุมชนมีประโยชน์อะไรบ้าง เพื่อให้เกิดความร่วมมือกัน

2. ควรมีการให้ความรู้เรื่องระบบนิเวศ เพราะเจ้าหน้าที่ของรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนบางคนไม่ได้ศึกษาทางด้านป่าไม้หรือเกษตร แต่เมื่อต้องทำงานหรือรับผิดชอบเรื่องป่าชุมชนแล้วก็ควรจะมีความรู้พื้นฐานในเรื่องของระบบนิเวศ

3. การประเมินสถานะหมู่บ้านอย่างเร่งด่วนโดยมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ถือเป็นหัวใจสำคัญในการที่จะเข้าไปทำงานกับชุมชน เพราะจะได้เรียนรู้วิถีชีวิตวัฒนธรรมและประวัตินิเวศของชุมชนต่างๆ อันจะทำให้ทราบถึงความเป็นมาซึ่งจะเป็นปัจจัยสำคัญในการที่จะเข้าไปฝังตัวทำงานกับชุมชน ช่วยในการปรับตัวให้เข้ากับชุมชนและศึกษาหาข้อมูลเพิ่มเติมได้ง่ายขึ้น ทั้งยังสามารถร่วมมือเพื่อจัดการป่าชุมชนให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมในท้องถิ่น หรือเรียนรู้ว่า แต่ละป่าชุมชนนั้นมีการจัดการอย่างไรบ้าง

โกมล (2537 : 9) ยังได้ให้ข้อคิดเห็นว่า การจัดการป่าชุมชนที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความมั่นคงและยั่งยืน จำต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

1. การใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่าประโยชน์ที่ต้องการจากป่าจะเป็นสิ่งกำหนดวัตถุประสงค์ในการรักษาป่านั้นไว้ เช่น เพื่อประกอบพิธีกรรมต่างๆ เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของหมู่บ้าน เพื่อเป็นแหล่งไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร ซึ่งเป็นจุดร่วมที่ประชาชนจะรวมตัวกันในการรักษาป่านั้นๆ เพื่อเป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชน
2. การมีระเบียบหรือกฎเกณฑ์ที่วางไว้ เป็นที่ยอมรับของทุกคนในหมู่บ้าน เมื่อมีการละเมิดจะมีการปรับไหม หรือการลงโทษตามกติกาที่ได้ตกลงกันไว้
3. องค์กรประชาชน เพื่อดำเนินการจัดการป่าไม้ให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ จะต้องมียุทธศาสตร์ประชาชนที่เข้มแข็ง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของผู้นำองค์กรที่จะดูแลป่าไม้ให้เกิดประโยชน์ต่อคนทุกคนในชุมชน
4. สนับสนุนองค์กรภายนอก การจัดการป่าชุมชนขององค์กรประชาชนในหมู่บ้านจะต้องอาศัยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เช่น การสนับสนุนทางวิชาการ การสนับสนุนอุปกรณ์และวัสดุที่จำเป็น เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่าไม้ให้เกิดประโยชน์สนองความต้องการได้อย่างเพียงพอและยั่งยืน

ถนอม (2513 : 14) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชนว่าเป็นป่าที่ประกอบด้วยเนื้อที่ป่าไม้ประมาณ 50-100 ไร่ หรือมากกว่านั้น เกิดขึ้นจากเอกชนหรือคณะชุมชนที่สนใจบริจาคที่ดินหรือให้เงินอุดหนุน เพื่อไปดำเนินการตามโครงการ ที่ป่าไม้ดังกล่าวนี้มีโฉนดขึ้นทะเบียนไว้เป็นที่สาธารณะ โดยมีคณะกรรมการแห่งท้องถิ่นนั้นๆ เป็นผู้ควบคุมดูแล ซึ่งคณะกรรมการดังกล่าวนี้จะมีแผนการจัดการป่าโดยอาศัยความร่วมมือช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมป่าไม้แห่งรัฐ หรือจากพนักงานป่าไม้ท้องถิ่น เพื่อดำเนินการป่าชุมชนให้เป็นที่ไปตามความมุ่งหมาย หากว่าเนื้อที่ป่า

ดังกล่าวนี้ตั้งอยู่ในที่ ๆ มีลำธารหรือทะเลสาบ ส่วนหนึ่งของป่าอาจจะกันไว้เพื่อเป็นที่ตั้งแคมป์ หรือที่พักผ่อนหย่อนใจ เนื้อที่ป่าที่เก็บไว้สำหรับความมุ่งหมายในทางวิชาการป่าไม้ อาจจะใช้เป็นที่สาธิตแสดงกิจการปฏิบัติงานในด้านป่าไม้ และฝึกอบรมให้แก่สมาชิกของป่าชุมชนแห่งนั้น ๆ ให้มีความชำนาญและประสบการณ์มากยิ่งขึ้น

ฉลาดชาย (2538 : 5) กล่าวว่าป่าชุมชนคือ รูปแบบการใช้ที่ดิน ป่าและทรัพยากรต่างๆ จากป่าที่ชาวบ้านตามชุมชนในชนบทที่อยู่ในป่าหรือใกล้ป่าได้ใช้กันเป็นเวลานานแล้ว โดยมีระบบการจำแนกการใช้ที่ดิน ป่าและทรัพยากรต่างๆ มีอาณาเขตและกฎเกณฑ์การใช้เป็นที่รับรู้และยอมรับกันทั้งภายในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง พร้อมทั้งมีองค์กรชาวบ้านรูปแบบหนึ่งรับผิดชอบด้านการจัดการอย่างเหมาะสม บนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้านอันเกิดจากการสะสมประสบการณ์แห่งการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม ทางกายภาพและทางสังคม-วัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น โดยผ่านกระบวนการถ่ายทอดและสะสมภูมิปัญญานั้นมาหลายชั่วอายุคน รูปแบบและความสัมพันธ์ทางสังคมอันเกิดจากการใช้ทรัพยากรดังกล่าวนี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการดำรงชีวิตที่ต้องอาศัยป่าหรือที่ดินรอบๆ ป่า เพื่อการเพาะปลูกและการอุปโภคบริโภค โดยอาศัยป่าเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เป็นแหล่งที่มาของอาหาร สมุนไพร วัสดุเพื่อการสร้างที่อยู่อาศัย เครื่องมือการผลิตเชื้อเพลิง และประโยชน์ใช้สอยอื่นๆ ภายในชุมชน รูปแบบการใช้ทรัพยากรนี้ส่งผลให้ชุมชนมีเสถียรภาพ ถาวรภาพและก่อให้เกิดความเป็นธรรม ทำให้ชุมชนนั้นๆ สามารถสืบทอดความเป็นชุมชนมาได้จนทุกวันนี้ พร้อมกันนั้นก็มิตักยภาพที่จะดำรงความเป็นชุมชนต่อไปได้

ในประเทศหรือสังคมที่ไม่เป็นประชาธิปไตย และไม่มีการกระจายผลประโยชน์ที่เกิดจากทรัพยากรของส่วนรวมอย่างเป็นธรรม รัฐมักเป็นเครื่องมือของการแสวงหาและรักษาผลประโยชน์ของคนกลุ่มน้อย ดังนั้นจึงไม่ใช่เรื่องที่น่าจะต้องแปลกใจหากพบว่า รัฐจำนวนไม่น้อยในประเทศด้วยพัฒนาหรือกำลังพัฒนา นอกจากจะไม่สามารถรักษาป่าเอาไว้ได้แล้ว ยังปล่อยให้กลุ่มคนผู้มีอำนาจทางการเมือง การปกครอง และเศรษฐกิจ หยิบฉวยเอาประโยชน์จากป่าไม้และทรัพยากรอื่นๆ ของส่วนรวม เพื่อประโยชน์ส่วนตัวมาโดยตลอด ดังนั้น ป่าชุมชนในที่นี้จึงมีความหมายในทางการพัฒนาทางการเมืองด้วย กล่าวคือ การพัฒนาไปสู่ระบบการเมืองที่เป็นประชาธิปไตยโดยแท้จริง ไม่ใช่อยู่ที่การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีสิทธิเลือกผู้แทนฯ แต่คือ การกระจายความเป็นเจ้าของ เป็นผู้ใช้อำนาจในการจัดการและได้ประโยชน์จากทรัพยากรให้กับชุมชนต่างหาก

กล่าวโดยสรุป ป่าชุมชนจะอยู่ได้ต่อไป และจะสามารถพัฒนาให้เข้มแข็งมากขึ้นหรือไม่ ก็ขึ้นอยู่กับว่า ชุมชนที่พึ่งพาอาศัยป่านั้นมีความเป็นชุมชน และมีผลประโยชน์ร่วมกันจากป่าหรือไม่

ธานี (2540:99) ได้ให้ความหมายของป่าชุมชน (Community หรือ Social forest) คือ พื้นที่ป่าไม้ซึ่งอาจจะเป็นป่าธรรมชาติที่ได้กำหนดขอบเขตขึ้น หรือป่าที่ได้ทำการปลูกสร้างขึ้นก็ได้ ซึ่งมีการดำเนินการทุกขั้นตอนโดยชุมชนใดชุมชนหนึ่ง เพื่อการใช้สอยประโยชน์ร่วมกันตามความต้องการส่วนใหญ่ของชุมชน โดยมีอาณาบริเวณและขนาดของพื้นที่พอที่จะตอบสนองต่อความต้องการใช้ประโยชน์ของชุมชนนั้น ๆ ได้อย่างเหมาะสม

เพิ่มศักดิ์ (2540 : 8) กล่าวถึง การจัดการระบบนิเวศป่าของไทยในปัจจุบันเนื่องจากเน้นด้านพัฒนาเศรษฐกิจมาก ไม่ละเว้นแม้แต่พื้นที่คุ้มครองเขมวงที่รัฐเปิดให้ทำธุรกิจท่องเที่ยวก็ยังไม่เหมาะสม สมควรต้องการปรับเปลี่ยน เพราะทำให้ป่าอยู่ไม่ได้และประโยชน์ที่ได้รับก็ไม่หลากหลายหรือได้เฉพาะคนบางกลุ่ม ชุมชนจึงล่มสลาย การจัดการระบบนิเวศป่าเพื่อให้เกิดป่าสูงที่มีไม้ชั้นอากาศอายุเดียวกัน หรือใกล้เคียงลดหลั่นกันไปและจัดการตัดฟันเพื่อเปิดโอกาสให้ไม้มีค่าทางเศรษฐกิจสูงได้มีโอกาสสืบต่อพันธุ์และเติบโตทดแทนกันได้อย่างต่อเนื่องอาจจะไม่เพียงพอเสมอไป บางพื้นที่ต้องพัฒนาระบบที่รวมไปถึงการจัดการพืชคลุมดินชั้นล่างเพื่อรักษาความชุ่มชื้นและเพิ่มปริมาณน้ำที่ซึมลงดิน ตลอดจนการจัดการไม้ชั้นรองเพื่อนำใบดอกและผลไปเป็นอาหารของคนและสัตว์ ส่วนไม้โพรงไม้ผู้ใช้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ดังนั้นทางเลือกของระบบจัดการป่าแบบใหม่จึงไม่ควรสร้างป่าขึ้นอายุเดียวที่ใช้ผลผลิตเพียงอย่างเดียวในขั้นสุดท้าย แต่ควรจะต้องสร้างป่าให้มีต้นไม้หลากหลายประโยชน์ต่อเนื่องกันไป อันจะช่วยเชื่อมโยงการอนุรักษ์ระบบนิเวศและพัฒนาอย่างยั่งยืนเข้าด้วยกัน การจัดการระบบนิเวศป่าแบบนี้เป็นการจัดการแบบประณีตซึ่งหน่วยงานของรัฐทำไม่ได้เพราะไม่มีความประณีตและศักยภาพเพียงพอสามารถทำงานได้เฉพาะด้านเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีองค์ความรู้และประสบการณ์ในเรื่องเหล่านี้ไม่มากพอ ในสถานการณ์ปัจจุบันโดยทั่วไปจึงไม่พบว่ามีวิธีใด (รวมทั้งวิธีการประกาศป่าอนุรักษ์แล้วห้ามไม่ให้มีกิจกรรมใด ๆ ของมนุษย์ยกเว้นพนักงานเจ้าหน้าที่) ที่ดีไปกว่าวิธีการจัดการป่าในรูปแบบหรือกระบวนการของ “ป่าชุมชน” ซึ่งสามารถสนองความต้องการของชุมชนในระดับยังชีพหรือหาอยู่หากินได้ ป่าชุมชนโดยทั่วไปเป็นผืนป่าผืนเล็ก ๆ มีขนาดและรูปแบบผันแปรไปตามลักษณะและพัฒนาการของชุมชน ป่าชุมชนจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับระบบนิเวศป่าในท้องถิ่นส่วนความสัมพันธ์ระหว่างป่ากับชุมชนจะราบรื่นและยาวนานเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการของชุมชนเป็นสำคัญ ชุมชนล่มสลายป่าก็หมด ป่าหมดชุมชนก็ล่มสลาย ความสัมพันธ์โดยตรงระหว่างป่ากับชุมชนจึงเป็นที่รับรู้กันมานาน ดังนั้นเพื่อสร้างกลไกการบริหารจัดการป่าที่เหมาะสม จึงต้องมีการพัฒนาองค์กรชุมชน สร้างแผนการจัดการนิเวศป่าชุมชน โดยชุมชนเป็นผู้ทำ แผนการจัดการนิเวศป่าชุมชนจะช่วยให้เห็นภาพรวมของป่าทั้งผืน ทำให้รู้จักเข้าใจและเห็นคุณค่าป่าผืนใหญ่ ขณะเดียวกันก็จะช่วยให้มองเห็นระบบนิเวศย่อย ๆ ใน

ระบบนิเวศป่าผืนใหญ่ เช่น ที่สูงเป็นป่าดิบเขา ที่โคกเป็นป่าโคก หนองน้ำหรือที่น้ำท่วมขังเป็น
 ฤดูกาลก็มีป่าพรุหรือป่าบุงป่าทามขึ้นอยู่ ที่ดินต้นมีกรวดหินมากอากาศแห้งแล้งก็มีป่าเต็งรัง
 ขึ้น หากมีดินหนาขึ้นมีความชุ่มชื้นเพิ่มขึ้นมาสักหน่อยก็จะมีป่าเบญจพรรณหรือป่าดิบแล้ง เป็น
 ต้น ดังนั้นหากรู้จักระบบนิเวศดีพอ รู้จักเนื้อหาค่าประกอบของระบบนิเวศที่มีอยู่ในป่า รู้จัก
 กฎเกณฑ์หน้าที่ตามธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ร่วมกันในป่า รู้ถึงผลกระทบและรู้จักจัดการกับ
 ผลกระทบจากการเกี่ยวเกี่ยวใช้ประโยชน์สรรพสิ่งจากระบบนิเวศ และตระหนักถึงสิ่งเหล่านี้ คนกับ
 ระบบนิเวศก็จะอยู่ร่วมกันได้โดยไม่ทำลายซึ่งกันและกัน คนไม่ทำลายป่าและป่าก็จะไม่ทำลายคน
 คือ ไม่โค่นล้มมาทับหรือเป็นเหตุให้ชุมชนต้องอพยพโยกย้ายถิ่นที่อยู่ กระบวนการที่จะช่วยให้คน
 รู้จักระบบนิเวศป่า อยู่กับป่าและพึ่งพาป่าได้โดยไม่ทำลายซึ่งกันและกันมีหลายรูปแบบ แต่รูปแบบ
 ที่มีการจัดการ มีกลไกทางสังคมและทางการบริหารจัดการคอยควบคุมอีกชั้นหนึ่ง คือ รูปแบบของ
 ป่าชุมชน ป่าชุมชนจึงช่วยให้ป่าได้รับการคุ้มครอง ดูแลรักษา และใช้ประโยชน์จากคนหรือองค์กร
 ที่เกี่ยวข้องทุกระดับ ในระดับที่ได้คุณภาพหรือไม่ทำลายเพื่อช่วยให้ระบบนิเวศทำหน้าที่ได้อย่าง
 สมบูรณ์ คุณภาพเหล่านี้อาจเปลี่ยนแปลงไปตามก ฎธรรมชาติ มีการถ่ายทอดพลังงาน การ
 หมุนเวียนธาตุอาหาร การทดแทน การรบกวนทำลายจากภัยพิบัติทางธรรมชาติและจาก
 มนุษย์ ตลอดจนการฟื้นฟูตามธรรมชาติ หากชุมชนพึ่งระบบนิเวศมากเกินไปจุดคุณภาพและระบบ
 นิเวศไม่สามารถฟื้นฟูสภาพได้ตามธรรมชาติ ก็อาจต้องช่วยเสริมการสืบพันธุ์ตามธรรมชาติโดย
 การปลูกเสริมและป้องกันอันตรายจากไฟหรือสัตว์เลื้อยหรือใช้ระบบการตัดฟันช่วยการสืบพันธุ์
 ของต้นไม้ ซึ่งมีมากมายหลากหลายวิธีให้เลือกใช้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการจัดการ ป่าชุมชน
 จึงไม่ใช่ป่าเพื่อเศรษฐกิจมุ่งทำไม้หรือผลิตไม้ไว้ใช้สอย แต่ไม่ใช่สอยเป็นผลผลิตหนึ่งในหลาย ๆ
 อย่างของการจัดการระบบนิเวศป่าชุมชน

ยศ (2534 : 7) กล่าวว่า แนวความคิดเรื่องป่าชุมชนเป็นแนวความคิดที่อยู่บนพื้นฐานของ
 การยอมรับศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร ให้ความสำคัญกับความมั่นคงทาง
 เศรษฐกิจของชนบท ซึ่งถูกละเลยหรือถูกมองเป็นเป้าหมายรองของการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้มา
 โดยตลอด มีหลักอยู่ 3 ประการ คือ ประการแรก สนองความจำเป็นพื้นฐานของประชาชนใน
 ท้องถิ่น ประการที่สอง การมีส่วนร่วมของประชาชน และประการสุดท้าย สำนักของการเป็น
 เจ้าของ ประการสำคัญแนวความคิดเรื่องอุดมการณ์เรื่องป่าชุมชนมิได้เน้นอยู่ที่การปลูกต้นไม้หรือ
 การส่งเสริมฟื้นฟูสภาพป่าไม้ หากแต่อยู่ที่คนและความสัมพันธ์ระหว่างคนและชุมชนกับ
 สภาพแวดล้อม และยังเชื่อมโยงอย่างแยกไม่ออกจากการแสวงหาวิธีการ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ
 ทางการผลิตในภาคเกษตรไปพร้อมๆ กับการดูแลและฟื้นฟูสภาพแวดล้อม และการส่งเสริม

ศักยภาพในการพึ่งตนเองของชุมชนท้องถิ่น ป่าชุมชนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงหลายๆ ด้าน ไม่สามารถมองได้เพียงด้านเดียว

ป่าชุมชนในทัศนะของปิ่นแก้ว (2533 : 19) กล่าวว่า ป่าชุมชนคือ แนวทางการจัดการป่าที่ตอบสนองความอยู่รอดของชุมชนบนพื้นฐานของการรักษานิเวศวิทยาชุมชน การแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพของชุมชนเป็นสำคัญ โดยที่ประชาชนผู้ใช้ประโยชน์และดูแลรักษาป่าเป็นผู้ที่เข้ามามีอำนาจและบทบาทในการจัดการป่าโดยตรง สอดคล้องกับคณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนพัฒนาชนบทภาคเหนือตอนบน และสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2534) ที่กล่าวถึงนิยามความหมายของป่าชุมชนตามข้อเสนอเพื่อร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนว่า ป่าชุมชน หมายถึง แนวทางการจัดการป่าชุมชนที่มุ่งเน้นความต้องการของชุมชนในด้านนิเวศวิทยาชุมชน และเศรษฐกิจเพื่อการยังชีพของชุมชนเป็นเป้าหมายสำคัญ โดยที่ประชาชนท้องถิ่นผู้ใช้ประโยชน์และดูแลรักษาป่าชุมชน เป็นผู้เข้ามามีอำนาจและบทบาทในการจัดการป่าโดยตรง ภายใต้อาณัติและส่งเสริมจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ ป่าชุมชนจึงเป็นแนวทางการจัดการป่าอันใหม่ที่แยกออกจากการจัดการป่าเชิงเศรษฐกิจและการจัดการป่าเพื่อการอนุรักษ์ โดยได้สรุปหลักการที่สำคัญของป่าชุมชนไว้ 4 ประการ คือ

1. เป็นการจัดการเพื่อรักษาไว้ซึ่งระบบนิเวศวิทยาของชุมชนและของประเทศไทยโดยรวม
2. เพื่อตอบสนองต่อเศรษฐกิจในการยังชีพของชุมชน
3. เป็นการธำรงรักษาไว้ ซึ่งความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่า
4. สิทธิในการดูแลรักษา จัดการ และใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนเป็นสิทธิร่วมของทั้งชุมชน

กรมป่าไม้ (2540) ได้เสนอแนวคิดเรื่องการจัดการป่าชุมชนว่า ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ที่เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อมนุษยชาติทั้งทางตรงและทางอ้อม การขยายตัวของจำนวนประชากร การพัฒนาความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ทำให้มีการใช้สอยทรัพยากรป่าไม้เพิ่มมากขึ้น พื้นที่ป่าไม้ที่ถูกบุกรุกทำลายลงอย่างต่อเนื่อง จึงก่อให้เกิดความเสียหายส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมโดยรวม ประกอบกับภายหลังเริ่มเป็นที่ยอมรับแล้วว่าการดำเนินการจัดการและรักษาทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า โดยความพยายามของเจ้าหน้าที่รัฐเพียงฝ่ายเดียวไม่สามารถสัมฤทธิ์ผลได้ รวมทั้งแนวความคิดการใช้ประโยชน์แบบยั่งยืนได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในสังคมปัจจุบัน มีการแสวงหาแนวทางและรูปแบบการจัดการที่เหมาะสม โดยให้ความสำคัญต่อชาวบ้านผู้อยู่อาศัยป่าที่สุุดและได้พึ่งพิงอาศัยป่าไม้ใน

การดำรงชีวิตให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าและการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ใกล้หมู่บ้าน เพื่อผลประโยชน์ของชาวบ้านเป็นสำคัญในรูปของป่าชุมชน และได้สรุปหลักการที่สำคัญของป่าชุมชนไว้ 4 ประการ คือ ประการแรก เป็นการจัดการเพื่อรักษาไว้ซึ่งระบบนิเวศวิทยาของชุมชน และของประเทศโดยรวม ประการที่สอง เพื่อตอบสนองต่อเศรษฐกิจในการยังชีพของชุมชน ประการที่สาม เป็นการธำรงรักษาไว้ซึ่งความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่า และประการสุดท้าย สิทธิในการดูแลรักษาจัดการผลประโยชน์จากป่าชุมชน เป็นสิทธิ ร่วมของทั้งชุมชน

ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2541) กล่าวว่า ป่าชุมชน คือ ป่าที่ตอบสนองความต้องการของประชาชน ป่าชุมชนเป็นป่าที่จัดการตามขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ประชาชนเก็บหาผลผลิตจากป่าไม้โดยใช้วิธีการที่ไม่ทำลายป่า พุดอย่างง่าย ๆ ก็คือ การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรของท้องถิ่น และจัดการอย่างมีธรรมาภาพให้ยั่งยืนถาวร ซึ่งก็คงเป็นป่าขนาดเล็กๆ ที่อยู่ใกล้หมู่บ้าน มีไว้เพื่อใช้สอย เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น แต่ไม่ใช่อุตสาหกรรมขนาดใหญ่ การดำเนินการพัฒนาป่าชุมชนควรถูกนำไปสู่การปฏิบัติมากขึ้น ขณะนี้ยังช้าอยู่มาก มีหลายแห่งที่ประชาชนพร้อม แต่รัฐไม่พร้อม คนของรัฐไม่พร้อม เพราะคนของรัฐมักคิดว่าทุกอย่างเป็นของฉัน ป่าเป็นของฉัน ฉันต้องเป็นคนจัดการ บางคนคิดว่าให้เขาช่วยรักษาป่าโดยตั้งกำหนด ผู้ใหญ่บ้านเป็นเจ้าหน้าที่ป้องกันรักษาป่า เรียกเขามาให้ความร่วมมือ แต่พอถึงตอนตัด กลับให้บริษัทเอกชนเข้ามาตัด คุณมีหน้าที่รักษาอย่างเดียวนะ เรื่องตัดให้คนอื่น เรียกร้องให้เขารักษาป่า แต่ไม่เคยคิดว่าเขาควรจะได้อะไร ดังนั้นสิ่งสำคัญที่สนับสนุนให้เกิดป่าชุมชนก็คือ การให้ชาวบ้านได้รับผลประโยชน์จากสิ่งที่เขากระทำ ซึ่งไม่ได้หมายถึงตัวไม้ แต่อาจเป็นการช่วยให้ป่าข้างบ้านเขาอยู่ช่วยรักษาน้ำซับหรือแหล่งต้นน้ำ การให้เกียรติ ยกย่องชาวบ้านก็เป็นอีกสิ่งหนึ่ง จะเห็นได้ว่าชาวทุ่งยาวเขาภูมิใจในตัวเอง สำหรับที่อื่นๆ จังหวัดควรจะให้เกียรติหมู่บ้าน ชุมชนที่รักษาป่า ถึงวันต้นไม้แห่งชาติ รู้จักเชิญหมู่บ้านเหล่านี้ไปพุด ให้รางวัล ทำโล่สักอันให้เขา พอผู้ใหญ่บ้านกลับไปคราวนี้ ชาวบ้านลงช่วยปลูกป่ากันมาดูแล และข้อสำคัญอีกประการควรจะมีกฎหมายป่าชุมชนออกมาเพื่อเอื้ออำนวยให้ประชาชนมีสิทธิในการจัดการรักษาป่า ทุกวันนี้ยังผิดกฎหมายอยู่ อย่างทุ่งยาวที่อยู่ในป่าเป็นป่าสงวน มีสิทธิอะไรไปปรับ ไปห้ามคนอื่นตัดไม้ ถ้าเผื่อมีการสัมปทานที่ตรงนั้น คนได้สัมปทานก็ตัดได้ ชาวบ้านไม่มีทางค้าน เพราะว่าป่าชุมชนไม่มีอะไรรองรับ ต้องมีกฎหมายออกมา การรับรองเรื่องป่าชุมชนเท่ากับสนับสนุนให้เขามีประชาธิปไตย รู้จักตัดสินใจโดยตัวเอง

ปรีชา (2535) ได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับป่าชุมชนว่า การพัฒนาชุมชนเพื่อให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้ โดยชุมชนมีความเป็นอยู่ที่มั่นคงและสงบสุข ควบคู่ไปกับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ และทรัพยากรอื่นๆ ที่ยั่งยืนอันเนื่องมาจากการที่ประชากรในชุมชนมีความรู้และเข้าใจ สามารถจัดการและใช้ประโยชน์ทรัพยากรดังกล่าวได้อย่างถูกต้อง การพัฒนาจึงมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาภูมิปัญญาของประชากร ในชุมชนที่ทำให้ประชาชนกรในชุมชนสามารถกำหนดวิธีของตนเอง และชุมชนได้อย่างถูกต้อง รวมถึงความสามารถในการจัดการทรัพยากรอาหาร พลังงาน ได้อย่างถูกต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

ความหมายของการมีส่วนร่วม

ปัจจุบันในการดำเนินการแก้ไขปัญหาป่าไม้ ทั้งรัฐและเอกชนต่างพยายามแสวงหาแนวทางแก้ไขที่เหมาะสมเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนมากที่สุด ทุกฝ่ายต่างให้ความสำคัญกับแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวยิ่งขึ้น ในการศึกษาครั้งนี้จึงได้นำแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมมาใช้เป็นกรอบแนวคิด เพื่ออธิบายคุณลักษณะของประชาชนและองค์กรในท้องถิ่นที่เข้าร่วมในการบริหารและจัดการป่าชุมชนของตนเอง เพื่อให้ทราบถึงความหมาย องค์ประกอบ และปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม ก่อนที่จะนำไปเป็นกรอบและแนวทางในการศึกษาดังต่อไปนี้

เสน่ห์ (2527) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าที่แท้จริงนั้นคือการที่ประชาชนมีโอกาสอย่างอิสระ ปราศจากการแทรกแซง ครอบงำ บังคับให้ได้พัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดแจงใช้ ควบคุม ระดมทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในชุมชน มาใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีพตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกของสังคม เป็นการพัฒนากระบวนการเรียนรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปของการตัดสินใจที่จะกำหนดวิถีชีวิตของตนเองอย่างเชื่อมั่นเพื่อเป้าหมายแห่งการพึ่งตนเองได้ในที่สุด สอดคล้องกับ ทวีทอง (2527 : 1-2) ที่กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนคือ การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการ กระจายทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม โดยได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปแบบการตัดสินใจการกำหนดชีวิตอย่างเป็นตัวของตัวเอง

สิทธิชัย (2535) เห็นว่าการมีส่วนร่วมที่แท้จริง จะต้องไม่หมายเพียงการดึงประชาชนเข้ามาร่วมโครงการที่รัฐเป็นผู้กำหนด “รูปแบบเป้าหมายของงาน ” และ “กำหนดให้มี

การเข้าร่วมงาน” ดังที่ผ่านมา แต่จะต้องเป็นการมีส่วนร่วมอย่างมีสำนึกรับผิดชอบและมีบทบาทอย่างเต็มที่ ตั้งแต่คิดค้นปัญหา วางแผนปฏิบัติงาน ตลอดจนประเมินผล ติดตามงาน การมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริงจะต้องหมายถึง การมอบอริปไตยขึ้นพื้นฐานคืนสู่ประชาชน การพยายามจัดตั้งและพัฒนาองค์กรของประชาชนให้เข้มแข็งบนพื้นฐานของตนเองเป็นสำคัญ

ไพรัตน์ (2527 : 6) กล่าวว่า ความต้องการที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา มีมาแต่โบราณ ตั้งแต่มนุษย์อยู่ร่วมกัน หรืออีกนัยหนึ่งเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นพร้อมๆ กับที่มีการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ชาติจะแตกต่างกันแต่ในรูปแบบและวิธีการเท่านั้น การเข้าร่วมพัฒนาอาจทำได้โดยบังคับ โดยสมัครใจ โดยความจำเป็น การเข้าร่วมอาจเกิดจากการชักนำของผู้นำชุมชน หัวหน้าเผ่า หัวหน้าหมู่บ้าน ข้าราชการผู้มีอำนาจหน้าที่ หรือแม้กระทั่งรัฐบาล หรือองค์กรเอกชน การเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม อาจทำในระยะสั้นระยะยาวต่อเนื่อง อาจกระทำตามนโยบายที่กำหนดหรือทำตามความจำเป็นที่อยู่ร่วมกันในชุมชนที่ต้องช่วยกันเพื่อความอยู่รอดและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

ทำนอง (2551) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม ว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง การทำงานร่วมกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพความคิด ความเชื่อ และความยึดมั่นของแต่ละบุคคล แต่ละหน่วยงาน แต่ละองค์กร อีกทั้งยังขึ้นอยู่กับกาลเวลาแต่ละยุคแต่ละสมัยอีกด้วย การมีส่วนร่วมเป็นหัวใจของการเสริมสร้างพลังการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม (Teamwork) ที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนา เพราะการมีส่วนร่วมทำให้ผู้เกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนร่วมเข้าใจสถานการณ์และอุทิศตนมากยิ่งขึ้น เพื่อการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนา

รูปแบบของการมีส่วนร่วม

ตามแนวคิดของ World Health Organization อ้างโดย อนงค์ (2535 : 42) กล่าวว่า รูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องประกอบด้วยกระบวนการ 4 ขั้นตอน คือ

1. การวางแผน (Planning) ประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ จัดลำดับความสำคัญ ตั้งเป้าหมาย กำหนดการใช้ทรัพยากร กำหนดวิธีการติดตามประเมินผลและการตัดสินใจ
2. การดำเนินกิจกรรม (Implementation) ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการ และการบริหารการใช้ทรัพยากร มีความรับผิดชอบในการจัดสรร การควบคุมการเงิน และบริหาร
3. การใช้ประโยชน์ (Utilization) ประชาชนมีความสามารถนำเอากิจกรรมมาใช้ประโยชน์ได้ เป็นการเพิ่มระดับของการพึ่งพาตนเอง และการควบคุมทางสังคม

4. การได้รับผลประโยชน์ (Obtaining benefits) ประชาชนต้องได้รับการแจกจ่ายผลประโยชน์จากชุมชนในพื้นฐานที่เท่ากัน

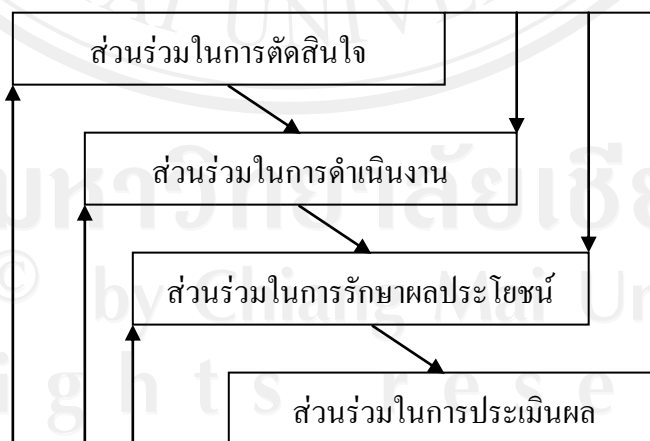
องค์การสหประชาชาติ (1981) อ้างโดย อนงค์ (2535 : 43) ได้รวบรวมรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้ 3 รูปแบบ คือ

1. การมีส่วนร่วมแบบเป็นไปเอง (Spontaneous) เป็นการอาสาสมัครหรือรวมตัวกันเอง
2. การมีส่วนร่วมแบบชักนำ (Induced) เป็นการเข้าร่วมโดยความต้องการ ความเห็นชอบ หรือการสนับสนุนโดยรัฐบาล
3. การมีส่วนร่วมแบบบังคับ (Coerced) เป็นการเข้าร่วมภายใต้การจัดการของเจ้าหน้าที่รัฐหรือโดยการบังคับโดยตรง

Cohen และ Uphoff (1977 : 7-9) อ้างโดย รัชนก (2549 : 13) ได้แบ่งระดับขั้นของการมีส่วนร่วมมี 4 ระดับ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making)
2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ (Implementation)
3. การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefit)
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

เพื่อช่วยให้เข้าใจระดับขั้นของการมีส่วนร่วมได้ง่ายขึ้น จึงขอนำเสนอวงจรของการมีส่วนร่วมในภาพต่อไปนี้

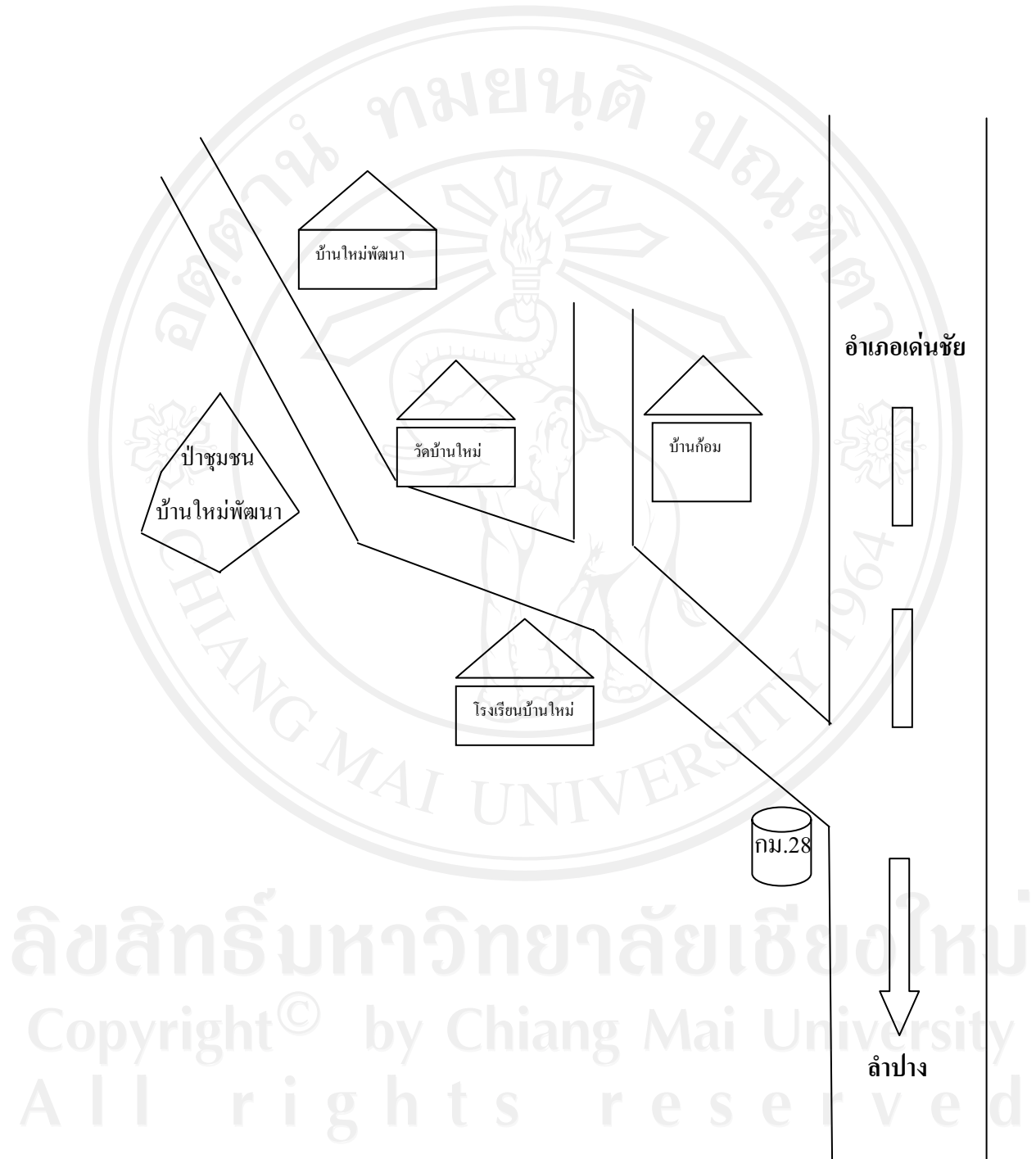
ภาพที่ 1 แสดงวงจรการมีส่วนร่วม

ที่มา : Cohen และ Uphoff (1977 : 7-9) อ้างใน รัชนก (2549 : 13)

2.3 ข้อมูลในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านใหม่พัฒนา

บ้านใหม่พัฒนา ตำบลคอนไฟ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง เป็นชุมชนเล็กๆ ห่างจากตัวจังหวัดลำปาง ประมาณ 30 กิโลเมตร อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของจังหวัดลำปาง โดยใช้ถนนสายลำปาง - เด่นชัย ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ และรับจ้างทั่วไป สภาพโดยทั่วไปของบ้านใหม่พัฒนา พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูง ลักษณะเป็นคอนคลื่น มีการขนานทางด้านทิศเหนือ และทิศใต้ ลาดลงสู่ส่วนกลางของพื้นที่ มีลักษณะของเนื้อดินเป็นดินเหนียว และดินร่วนปนทราย มีเนินดินและภูเขาเตี้ยสลับกัน มีแม่น้ำแม่จางไหลผ่าน ประชากรส่วนใหญ่ใช้น้ำจากห้วยแม่สะเปา ทิศตะวันออกเฉียงติดกับตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ ทิศเหนือและทิศตะวันตกจะติดกับพื้นที่ป่าซึ่งส่วนใหญ่เป็นป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่จาง สภาพภูมิประเทศของป่าชุมชนส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณที่มีความอุดมสมบูรณ์ ลักษณะพื้นที่ป่าของบ้านใหม่พัฒนามีลักษณะตามประเภทดังนี้ คือ 1) ป่าธรรมชาติดั้งเดิม 2) ป่าที่มีลักษณะเป็นหัวไร่ปลายนา 3) ป่าที่มีการปลูกเสริมขึ้นใหม่ ซึ่งพันธุ์ไม้ขึ้นอยู่หลายชนิด เช่น สัก เต็ง รัง เหียง มะค่าโมง ตะเคียน ประดู่ แดง มะขามป้อม ฯลฯ เป็นจำนวนมาก ประชากรยังชีพด้วยการถางป่าเพื่อปลูกข้าวไร่ ต่อมาสภาพป่าไม้ถูกทำลายมากขึ้น ทำให้เกิดการชะล้างพังทลายของหน้าดิน และทำให้แม่น้ำตื้นเขิน ส่งผลให้มีปริมาณน้ำน้อยไม่เพียงพอต่อความต้องการของประชาชนในพื้นที่ ทำชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนเริ่มตระหนักถึงความสำคัญในการรักษาทรัพยากรป่าไม้ตอนต้นน้ำที่ชุมชนได้ใช้ประโยชน์เพื่อทำการเกษตร ซึ่งเดิมชาวบ้านมีพื้นฐานความคิดเรื่องผิอรักษ์มากมาย เช่น ผิขุนน้ำครอบครองป่า ผิเจ้าเมืองอารักขาหมู่บ้าน ผิฝ่ายและผินาจะดูแลฝ่ายและนา ตลอดจนผิป่าอื่นๆ ยังอาศัยตามลำห้วยในป่าที่มีผิสังสถิตอยู่ ตลอดจนพื้นที่ป่าช้าที่ใช้ในการเผาศพ เป็นเรื่องบอกเล่าจากผู้อาวุโสในหมู่บ้าน เพื่อให้ชาวบ้านไม่กล้าบุกรุกและตัดไม้ทำลายป่าในพื้นที่หมู่บ้าน ทำให้เป็นพื้นที่ป่าที่ชาวบ้านใหม่พัฒนาได้ช่วยกันอนุรักษ์มาหลายชั่วอายุคน จากนั้นจึงได้เริ่มมีการจัดการในรูปของป่าชุมชนอย่างเป็นทางการเมื่อปี พ.ศ. 2548 โดยสำนักงานป่าไม้จังหวัดลำปาง ร่วมกับศูนย์ศึกษาและพัฒนาวนศาสตร์ชุมชนที่ 14 (ลำปาง) ได้ทำการสำรวจพื้นที่เพื่อจัดตั้งเป็นป่าชุมชนบ้านใหม่พัฒนา จำนวนประมาณ 300 ไร่ และได้มีการจัดการสัมมนาหลักสูตร “การพัฒนาเครือข่ายป่าชุมชน” และสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ตลอดจนแนวทางและวิธีการจัดการป่าชุมชน เพื่อให้ผู้นำหมู่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้าน ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายป่าชุมชน ในรูปของคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านใหม่พัฒนา โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานกรรมการ และมีคณะกรรมการอีก 8 คน โดยมีการตั้งกฎระเบียบข้อบังคับในการใช้ประโยชน์ และการอนุรักษ์ป่าชุมชนของบ้านใหม่พัฒนา เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาป่าชุมชน ต่อไป

แผนที่แสดงที่ตั้งป่าชุมชนบ้านใหม่พัฒนา ตำบลดอนไฟ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

ภาพที่ 2 แผนที่สังเขปแสดงที่ตั้งป่าชุมชนบ้านใหม่พัฒนา

ที่มา : เอกสารประกอบคำขออนุญาตจัดทำโครงการป่าชุมชนบ้านใหม่พัฒนา (หน้า 10)

สำนักงานป่าไม้จังหวัดลำปาง

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สันติ (2539) ได้วิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านตลาดจี้เหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอคอยสะเด็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า เกษตรกรมีทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน เพราะว่าป่าชุมชนมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตประจำวัน เป็นที่รวมของชาวบ้าน และยังเป็นที่ยึดของป่าอีกด้วย ส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกป่าและทำแนวกันไฟรอบพื้นที่ป่าชุมชน อายุ ระดับการศึกษา จำนวนสมาชิกในครัวเรือน และการได้รับข่าวสารข้อมูลจากโทรทัศน์ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 แต่รายได้ ความศรัทธาที่มีต่อผู้นำ การได้รับข้อมูลข่าวสารจากวิทยุ หนังสือพิมพ์ ทัศนคติที่มีต่อป่าชุมชน และประโยชน์ที่ได้รับจากป่าชุมชน ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์ป่าชุมชนแต่อย่างใด ปัญหาอุปสรรคของเกษตรกร ได้แก่ การขาดเงินทุนอุดหนุนจากหน่วยงานของรัฐ และการขาดผู้นำหรือผู้ประสานงานระหว่างหมู่บ้าน

เขาวลิต (2539) ได้ทำการวิจัยเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่เข้าร่วมในโครงการพัฒนาป่าชุมชน อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า เกษตรกรมีส่วนร่วมในการคัดเลือกพื้นที่ดำเนิน โครงการฯ มากที่สุด รองลงมาเป็นการมีส่วนร่วมในการคัดเลือกพันธุ์ไม้ มีส่วนร่วมในการปลูกและดูแลรักษาต้นไม้ มีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการฯ มีส่วนร่วมในการประสานงานประชาสัมพันธ์ มีส่วนร่วมในการจัดตั้งกลุ่มเพื่อจัดสรรผลประโยชน์ และมีส่วนร่วมในการฝึกอบรมตามลำดับ

ในการทดสอบสมมติฐานเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระต่างๆ กับตัวแปรตาม พบว่าความต้องการไม้ใช้สอยในครัวเรือน และการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในโครงการพัฒนาป่าชุมชน

พงษ์ศักดิ์ (2540) ได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ พื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่โล อำเภอเมืองฮอด จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาท กระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ โดยยึดหลักขั้นตอนการมีส่วนร่วม 4 ขั้นตอน คือ การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุ การมีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในการลงทุน และปฏิบัติ และการมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล โดยศึกษาสภาพเศรษฐกิจสังคม พัฒนาการใช้ป่าของชาวบ้าน ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลทั่วไปด้านบุคคล การเข้าถึง

ทรัพยากร วัฒนธรรม กบการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์
อุทยานแห่งชาติแม่โถ

ผลการศึกษายัพบว่า ด้านโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ของชุมชนกะเหรี่ยง
วิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านต่างก็พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ทั้งแบบเครือญาติ และเพื่อนบ้าน มี
ความรู้สึกเป็นเผ่าพันธุ์ และชุมชนสูง ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรมแบบพอยังชีพ
ยกเว้นชุมชนแม่โถหลวงที่เกษตรกรส่วนมากทำเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ พัฒนาการใช้ป่าของ
ชาวบ้านเป็นไปแบบเกื้อกูลธรรมชาติบนพื้นฐานความเชื่อวัฒนธรรมดั้งเดิม ส่วนชุมชนบ้านแม่โถ
(มิ่ง) ซึ่งประกอบด้วยหลายชาติพันธุ์ ความเป็นชุมชนขึ้นอยู่กับชาติพันธุ์มิ่ง ซึ่งมีมากถึงร้อยละ 80
ของประชากรทั้งหมด ชาวบ้านส่วนมากมีอาชีพทางด้านเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ โดยปลูก
กะหล่ำปลีเป็นพืชหลัก ด้านพัฒนาการใช้ป่าของชาวบ้านในอดีตเป็นไปแบบไม่ระมัดระวัง
เคลื่อนย้ายถางป่าไปเรื่อยๆ ปัจจุบันไม่สามารถทำได้ เนื่องจากข้อจำกัดทางด้านกฎหมายจึงทำ
การเกษตรบนพื้นที่เดิมแบบเข้มข้น

บทบาท กระบวนการ การมีส่วนร่วมของชาวบ้านใน 4 ขั้นตอนพบว่า ในภาพรวม
แล้วชาวบ้านมีส่วนร่วมในระดับปานกลาง ส่วนผลการมีส่วนร่วมในแต่ละขั้นตอน ปรากฏผลดังนี้
ขั้นตอนการค้นหาปัญหาและสาเหตุ ขั้นตอนการวางแผนดำเนินงาน และขั้นตอนการลงทุนและ
ปฏิบัติมีส่วนร่วมในระดับปานกลาง ส่วนขั้นตอนการติดตามและประเมินผล ชาวบ้านมีส่วนร่วม
ในระดับต่ำ

ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระกับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์
ทรัพยากรป่าไม้พบว่าชาติพันธุ์ สถานภาพทางสังคม การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านป่าไม้จำนวน
พื้นที่ถือครองเพื่อการเกษตร และการเคยเข้าไปเก็บหาของป่า มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วม
ของชาวบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ แต่อายุ ระดับการศึกษา และการพึ่งพิงป่าของชาวบ้าน
ไม่มีความสัมพันธ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

การศึกษาวิจัยนี้ มีข้อเสนอแนะให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สนับสนุน ส่งเสริม องค์กรใน
พื้นที่ป่าอนุรักษ์ที่มีศักยภาพในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในรูปแบบป่าชุมชน โดยรัฐให้การ
สนับสนุนด้านเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร วิชาการ และรับรองสิทธิตามกฎหมาย

สรรเสริญ (2542) ได้ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน
บ้านทรายทอง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า บ้านทรายทองเป็นหมู่บ้านที่
มีลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกับสังคมภาคเหนือทั่วไป ชุมชนสามารถแก้ปัญหาวิกฤต
เรื่องน้ำอันเนื่องมาจากป่าถูกบุกรุกทำลายโดยบุคคลภายนอกได้ มีระบบเครือข่ายทางสังคมและ
ความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านพิธีกรรมและความเชื่อของ

ชุมชนที่มีต่อป่าให้แก่ลูกหลาน มีการจัดการทรัพยากรในรูปป่าชุมชนมากกว่า 40 ปี มีการปรับเปลี่ยนกฎเกณฑ์ในการดูแลรักษาป่าให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและความต้องการของชุมชน ทำให้ป่าชุมชนกับป่าสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นธรรมและยั่งยืน ซึ่งได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนและทรัพยากรของชุมชนตลอดเวลา

กลุ่มตัวอย่างมีจำนวนที่ดินทำกินของครัวเรือนเฉลี่ย 4.7 ไร่ ส่วนใหญ่ได้รับประโยชน์จากป่าระดับปานกลาง กิจกรรมที่ใช้ประโยชน์ส่วนมากไม่กระทบต่อระบบนิเวศป่าไม้และสิ่งแวดล้อมได้รับข่าวสารเรื่องป่าชุมชนระดับปานกลาง โดยได้รับจากสื่อเสียงตามสายและเพื่อนบ้านเป็นส่วนมาก มีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนบ้านทรายทองระดับปานกลาง การได้รับประโยชน์จากป่าและการได้รับข่าวสารเรื่องป่าชุมชน มีความสัมพันธ์โดยตรงกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 แต่จำนวนที่ดินทำกินของครัวเรือน ไม่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน วิรัช (2542) ได้ทำการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชนของชาวบ้านในโครงการชุมชนรักป่า ตำบลแม่เงา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ จากผลวิจัยพบว่า ชาวบ้านที่เข้าร่วมในโครงการชุมชนรักป่าส่วนใหญ่แล้วเป็นเพศชาย และมีอายุเฉลี่ย 43.11 ปี แต่งงานแล้ว ไม่ได้รับการศึกษา นับถือศาสนาคริสต์ ไม่มีตำแหน่งทางสังคม การถือครองที่ดินเฉลี่ย 13.24 ไร่ อาชีพหลักเกษตรกรกรรม รายได้เฉลี่ย 13630.00 บาทต่อปี ได้รับข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนด้านผลผลิตจากไม้และการหาของป่า ทั้งหมดเห็นว่ามีความจำเป็นที่ต้องอนุรักษ์ป่าชุมชนไว้ ส่วนใหญ่เข้าร่วมในกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชุมชนทุกครั้ง และเห็นด้วยที่ต้องมีการร่วมมือกันหลายฝ่ายในการอนุรักษ์ป่าชุมชน

ด้านการมีส่วนร่วมของชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการชุมชนรักป่า พบว่า ชาวบ้านมีส่วนร่วมในขั้นดำเนินงานกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าชุมชนมากที่สุด รองลงมาเป็นขั้นกรมีส่วนร่วมในการได้รับผลประโยชน์ ขั้นการติดตามและประเมินผลโครงการฯ ขั้นการวางแผนแก้ไขปัญหา และขั้นการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา ตามลำดับ

ทัศนคติของชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการชุมชนรักป่า พบว่า ชาวบ้านมีทัศนคติที่ดีเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชุมชน กล่าวคือ ชาวบ้านเห็นประโยชน์และคุณค่า อีกทั้งยังเต็มใจที่จะร่วมกันดูแลรักษาป่าชุมชนของหมู่บ้านให้คงอยู่ตลอดไป

ประเสริฐ (2543) ได้ทำการศึกษาการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน บ้านป่าสักงาม ตำบลหลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า เกษตรกรผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นเพศชาย อายุเฉลี่ย 40.13 ปี จำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ย 4.24 คน รายได้

รวมของครัวเรือนเฉลี่ย 19,962.60 บาท มีอาชีพรับจ้างทั่วไปเป็นอาชีพหลัก และมีอาชีพเกษตรกร เป็นอาชีพรอง ส่วนใหญ่ไม่มีตำแหน่งทางสังคม มีการรับข้อมูลข่าวสารด้านป่าไม้ และได้รับ ประโยชน์จากป่าชุมชน ระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชนในด้านต่างๆ ใน ด้านการได้รับข้อมูลข่าวสารป่าชุมชนมีส่วนร่วมมาก และในด้านการวางแผน ด้านการดำเนินงาน และด้านการติดตามประเมินผลการดำเนินงานมีส่วนร่วมระดับปานกลาง ปัจจัยด้านบุคคล คือ อายุ และระดับการศึกษา ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ พบว่ารายได้รวมของครัวเรือน และปัจจัยด้านสังคม คือ ทัศนคติของเกษตรกรต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชนและพัฒนาป่าชุมชน เป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับ การมีส่วนร่วมของเกษตรกรบ้านป่าสักงาม ในการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชุมชน

สุมัย (2547) ได้ทำ การสำรวจสภาพเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนอาศัยอยู่โดยรอบ พื้นที่ป่าชุมชน ภูมิศึกษาพื้นที่ป่าชุมชน บ้านปันพัฒนา ตำบลปงเตา อำเภองาว จังหวัดลำปาง พบว่า ราษฎรส่วนใหญ่ได้รับประโยชน์จากป่าชุมชนหลายๆด้าน โดยเฉพาะด้าน ไม้ใช้สอย พืชผักที่เป็นอาหาร ยาสมุนไพร ซึ่งนอกจากจะใช้เพื่อการบริโภคภายในครัวเรือนแล้ว ยังนำไปขายสร้าง รายได้เสริมให้กับครอบครัวอีกทางหนึ่ง ดังนั้นราษฎรจึงมีความรู้และมีความเข้าใจถึงประโยชน์ ของป่าชุมชนเป็นอย่างดี จึงพร้อมใจกันจะดูแลรักษาป่าผืนนี้อย่างดีที่สุด เพื่ออำนวยความสะดวก แก่หมู่บ้านอย่างยั่งยืนต่อไป

อัญชลี (2547) ได้ทำการวิจัยเรื่องกระบวนการจัดการป่าชุมชน โดยเครือข่ายป่าชุมชน กลุ่มน้ำปิง ในอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า การรวมตัวกันของเครือข่ายป่า ชุมชนที่มาจากการปิดกั้นของรัฐเหนือพื้นที่ป่าซึ่งเป็นการปิดกั้นวิถีชีวิตของชุมชน การเข้าถึงและ การควบคุมทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน ขบวนการป่าชุมชนในภาคเหนือได้ก่อตัวขึ้นจากความ ชัดแย้งในแนวทางการจัดการทรัพยากรระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่น เครือข่ายป่าชุมชนกลุ่มน้ำปิง ตอนบนอำเภอเชียงดาวถือได้ว่าเป็นองค์กรท้องถิ่นที่เกิดจากการรวมตัวของกลุ่มสมาชิกหมู่บ้านที่มี การจัดการป่า จึงมีการรวมตัวกันระหว่างชุมชนที่ดูแลรักษาป่า 17 ชุมชนที่เห็นพ้องร่วมกันว่าการ ดูแลรักษาทรัพยากร โดยลำพังของแต่ละชุมชนเคยทำกันนั้นยังขาดพลังและไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ จึงตกลงร่วมกันเป็นเครือข่ายเพื่อร่วมมือแก้ไขปัญหาทรัพยากรป่าไม้เสื่อมโทรม

ในส่วนของการศึกษาเปรียบเทียบในการบริหารจัดการและการมีส่วนร่วมของกลุ่ม สมาชิก ผลการศึกษาพบว่า ทั้งสองหมู่บ้านมีการกำหนดรูปแบบและลักษณะการใช้ประโยชน์ รวมถึงการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความ ตระหนักในความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ของกลุ่มชาวบ้าน และจากการศึกษาด้านปัญหา อุปสรรคและความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในพื้นที่ พบว่า กลุ่มชาวบ้านยังคงมีความคิดเห็นในด้านการ

จัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนซึ่งยังคงยึดถือกันมาเป็นวิถีชีวิตสืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้กลุ่มชาวบ้านก็ยังไม่มีความไม่แน่ใจในรูปแบบการจัดการป่าไม้ในรูปแบบของ “ป่าชุมชน” เหตุผลเพราะยังไม่มีกฎหมายฉบับใดมารองรับสิทธิหรือการกระจายอำนาจให้ชุมชนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการป่าอย่างแท้จริง

วารากร (2549) ได้ทำการศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ และ เปรียบเทียบปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่หมู่บ้านห้วยงูใน ตำบลสันทราย อำเภอฝาง และหมู่บ้านตลาดจี่เหล็ก ตำบลแม่โป่ง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ส่วนใหญ่ได้รับประโยชน์ใช้สอยจากป่าชุมชน มีประสบการณ์ในการอบรมด้านกิจกรรมป่าชุมชน โดยภาพรวมกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน และไม่เคยทำผิดกฎในการรักษาป่า กลุ่มตัวอย่างมีส่วนร่วมปานกลางในกิจกรรมการดูแลรักษาป่า เมื่อเปรียบเทียบปัจจัยที่ทำให้เกิดความสำเร็จของการจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ที่ศึกษา ทั้ง 2 แห่ง พบความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ 0.01 ในความสำเร็จ 3 ด้านคือ การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชน ความคิดเห็นต่อกฎระเบียบในการจัดการป่าชุมชน และความคิดเห็นต่อความหลากหลายของทรัพยากรในป่าชุมชน ประเด็นสำคัญของปัญหา อุปสรรค เงื่อนไขในการดำเนินงาน ได้แก่ การดำเนินงานเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนยังขาดการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากภาครัฐ ผู้นำชุมชนไม่ให้ความสำคัญกับการจัดการป่าชุมชน และได้ให้แนวทางการดำเนินงานเพื่อให้การจัดการป่าชุมชนประสบความสำเร็จ คือ การสนับสนุนอย่างต่อเนื่องจากภาครัฐ เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้และเกิดการจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน โดยมีแกนนำในชุมชนและให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนทุกขั้นตอน รวมทั้งการดำเนินการให้ครอบคลุมหมู่บ้านใกล้เคียงที่ใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าชุมชน